

Burada babam yaşamışdı

(Soyqırımı tariximizdən)

Qərbi Azərbaycan, hazırda "Ermənistan" adlanan torpaqların XX əsrin sonlarında soydaşlarımızın silah gücünə qovulmasından illər beləcə ötür...

Mürsal İRƏVANLI,
Yazıçı-publisist

tel'nostj i uvajenie v castnosti armenskoqo naroda ne povtorim..."

Bu sənəd də sübut edir ki, ermənilər haqiqətən də bizim torpaqlara sonradan gəlmədir. Qərbi mənbələrdən bellidir ki, İrəvan və onun yaxın-uzaq bölgələri Şimali Azərbaycanın digər torpaqları kimi müxtəlif dövrlərdə Səlcuqlar, Sasanilər sülaləsinin, Ərəb xilafətinin, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu, Səfəvilər dövlətinin, həmçinin zaman-zaman Osmanlı imperiyasının tərkibinə daxil olmuşdur. Teymurləng istilasına qədər İrəvan şəhəri Dəbil və Çuxursəd ölkələrinin paytaxtı kimi geniş şöhrət qazanmışdır. Dörd tərəfdən alçaq və hündür dağ silsiləsi ilə əhatə olunmuş bu şəhərdə tez-tez baş verən daşqın və güclü zəlzələlər nəticəsində vaxtaşırı dağıntı və insan tələfatı olmuş, dəfələrlə öz görkəmini itirməyə məruz qalmışdır. Dövrən keçir, zaman dəyişir, yeni nesillər və hökmdarlar meydana gəlir. Mahmudxan Xudavənd şahın dövründə (1578-1583-cü illər) İrəvan şəhərinin daha da gəzəlləşdirilməsi üçün çox işlər görülmüş, burada çoxsaylı məscidlər, qadın və kişiləməmləri, karvansaraylar, körpülər, kübar ailələrin üçün 1 və 2 qatlı yaşayış evləri, saraylar tikilmiş, yaraşıqlı bağ və kiyanbanlar salınmışdır. Əmirgünə xan Qacarrın (1605-1625-ci illər) hakimiyyəti dövründə İrəvan və onun etrafı torpaq sahələrini su ilə ehtibarlı şəkildə təchiz etmək məqsədi ilə yeni su anları çəkilmiş şəhərin şərq tərəfində böyük bir göl yaradılmışdır ki, buna da xanın şərefinə "Toxmaq" adı verilmişdir.

(Ardı var)

Bu ifadəyə hansısa Qərb ədəbiyyatlarından birində təsəddüf etmişəm: "Adamın əlindən damla-damla, qətrə-qətrə qazandığı pulunu da alsınlar, lap elə külli var-dövlətini də, təkəcə inamına, hey-siyyətinə, ələlxüsus mə-nəviyyət dövlətinə toxunmasınlar. Onda dirçəlməyə, həyat sürməyə nə var ki?"

Bir neçə günün zaman kəsiyində boya-başa çattığından obanı, kəndini, şəhərini zor gücünə əlindən qoparıb çıxarsalar, onda necə? Ellikcə yerdən oynadıb alsalar, yurd-yuvanı ocaqlayıb qarabazara çevirsələr, uluların mezar daşlarını gözün baxa-baxa parçatıq edib təhqirə məruz qoysalar necə? Düzüm çatarmı, ömür tab gətirəmi buna?

Vallah, çoxları bu sualların cavabını tapmadan dünyasını dəyişdi, filçəkməz dərindən də özü ilə sonsuzluğa apardı. 1988-ci ilin ilki aylarından başlayaraq Dağlıq Qarabağ ətrafında və İrəvan şəhəri daxil olmaqla, ona bitişik türk bölgələrində nankor ermənilərin törətdikləri vəhşiliklər, aborigen türk xalqına qarşı insanlığı yaraşmayan barbar hərəkətlər könlümü elə yaralayıb ki, heç bilirməm fikrimi haradan başlayıb harada qurtarım? Axı, tarix bo-yu öz humanistliyi, qonaqpərvərliyi, yexirxahlığı ilə qonşu xalqlara nümunə olan türk hansı suçun yiyəsi idi ki, onu bu zülmə saldılar? Niyə belə olmalıydı? Axı, nə idi buna səbəb? Mınlarlı, yüzminlərlə sədə soydaşın kimi mən də içiniçin göynəyirəm. Varımın öz oluram. Sualların cavabı tapılmır ki, tapılır. Etiraf edirəm ki, bu boyda dünya mənə dəriqdir. Özümə yer tapa bilirməm. Ötən o məhuss, məşəqqətlə dolu günləri göz öndünə gətirəndə az qalır damarlarımda qanı m dönsün.

Dəğmə yurd, el-oba qeyri-tək çəknəğüllərə xatırlatmaq istəyirəm ki, əsirlərdən bəri oğuz-türk nəsillərinin mekanı olan, hazırda qondarma adla "Ermənistan" adlandırılan ata yurdunu itirmiş millət illər, əsr-lər keçsə də bu əmansız itki ilə raziəlaşib taleyini zamanın sər-t küləklərinə qurban verməməlidir. Millinliklər boyu dünyanın çox payına hökmran olmuş türkün bunu unutmağa bu gün də, səbah da mənəvi haqqı yoxdu. Unutsaq, tarix bu millət-lik heç zaman başışılama-yacaq. Əsli-nəcəbati, yeri-yurdu belli olmayan bir ovuc erməninin o böyüklükdə el-elatə sa-hiblik edib meydən salması əsl haqiqətdə faciədir, düzül-

məz dərdir.

Lakin yaddan çıxarmaq olmaz ki, biz həmin müqəddəs ocaqları, o bərəkətli, etir torpaqları cismən tərək etmişik, ruhən, mənən, daxilən hamımız o torpaqlardayıq və o torpaqlı-yıq. Biz arzu etsək də, etmə-sək də gecələrimizin yuxuları, gündüzlərimizin xeyalları günde neçə dəfə Ağbabanı, Qızıl-qoçu, Calaləğlunu, Dərəleyzi, Zəngəzuru, Göyçeni, İrəvanı, Dərəçiçiyi, Zəngibasarı, Sərdərabadı, Pəmbək-Bozabdalı, Gərnibasarı, Qırxbulağı, Vədi-basarı, Şorayeli, Karvansaray-ı, Aygırğözü, Toxmaqgözü, Ağrıdağı, Alagöz dağı, Ağ-mağan dağı, Əyriceni, Şah-dağ yaylasını və yüzlərlə digər yer-yurd obalarını eledən belə, belədən elə dolaşıb qaayır. Çayların şaqqlıtısı, qız-gəlinin naz-qəmzəsi, mal-davarı naxir səsi, toy-düyünün şaqraq neğməsi qulaqlarımızda, gül-çiçəyin rəyihəsi burumumuzda, dürlü-dürlü nemətlərinin dadı-tarı hələ də damağımızdadır. Etiraf etsək də, etməsək də bu belədir və o torpaqlardan biz qoyduğumuz ocaq yerlərdən didərgin düşənlərin hər biri qə-bir evinəcən bu nisgillə yaşa-yacaq, qədəm topomlarmizlə bağlılıqın qırılmaması, müqə-dəs, ulu adlarımızın itməməsi üçün qətiyyəti və ədalətli mü-barizə aparacağıq.

Zamanın çox anlaşılmaz sirtir vələr. Əsirlərdən bəri qol-tuqlarda, onun-bunun kölgə-sində hərlənən, yağmurlu ha-valarda türkün yaşıməsindən küçəyə, dükən-bazara çıxma-ğa cürət etməyən bir bölük er-məni saxtalaşdırmağa, özlərinə sərfli formada dünya ictimai-yətinə təqdim etməyə çalış-mışlar. Bəzi müəlliflər, məsəl-ən, Q.Sumbatyan, M.Nersis-yan, S.Yerimyan, Q.Qarıbcan-yan, T.Baqdasaryan və başqa-ları bu qəbildəndir. Görünür, erməni tarixçiləri tarixi saxta-laşdırmaqla özlərini "Qədim xalq" kimi kimsə sirməq istə-mişlər. Əslində isə bu ərazidə oğuz-türk tayfalarının qədim dövrlərdən məskunlaşdığı tari-xi faktlarla izah olunur.

Əlbəttə, bütün bun-ları şüurlu surətdə, iblisanə si-yasətlə, xalqın yaddaşından silmək nəminə edirlər. Ancaq atalar demişikən, "Cidani çu-valda gizlətmək" mümkün ol-madığı kimi, əsil həqiqəti də danmaq, gizlətmək nədanlıq, xəbislik əlamətidir, ona görə ki, bu yerlərdə xalqımızın qədim tarixi, təsviri sənət nümunələri ol-muşdur. Əlbəttə, hər şeyi fiziki cəhətdən, cismən məhv etmək o qədər də ciddi iş deyil. Aynı-yarı şəxslərin, hətta nesillərin də unutmamasına nail olmaq məqbul haldır. Lakin onları büt-ün xalqın, tarixin yaddaşından silib çıxarmaq qeyri-mümkün-dür. Məsələn, keçmiş İrəvan xalqlığının ərazisində - Cəfəra-bad, Qırmızıtepe, Vərməzar, Çobankərə, Böyük Sərvanlar, İpəklı, Yengicə, Aşağı Necili, Şöllü-Mehmandar, Molla Dur-sun, Yuva, Şılı, Udluxanlı, Ağ Hənzəli, Qulcan, Xərrətlı və onlarca digər yaşayış məskən-lərində qədim və orta əsrlərə aid çoxlu sayda məmarlıq abid-ələri, epigrafik abidələr möv-cud olmuş, qalanlar yerli əhali tərəfindən son dövrlərə qədər qorunub saxlanılmışdır.

Bir əsas məsələyə də di-qəti yönəlmək istəyirəm ki, XIX və XX əsr erməni tarixçilə-ri İrəvan şəhərinin tarixini də aborigen türk xalqlığının tarixi ki-mi saxtalaşdırmağa, özlərinə sərfli formada dünya ictimai-yətinə təqdim etməyə çalış-mışlar. Bəzi müəlliflər, məsəl-ən, Q.Sumbatyan, M.Nersis-yan, S.Yerimyan, Q.Qarıbcan-yan, T.Baqdasaryan və başqa-ları bu qəbildəndir. Görünür, erməni tarixçiləri tarixi saxta-laşdırmaqla özlərini "Qədim xalq" kimi kimsə sirməq istə-mişlər. Əslində isə bu ərazidə oğuz-türk tayfalarının qədim dövrlərdən məskunlaşdığı tari-xi faktlarla izah olunur.

XIX əsrə aid arxiv material-

ları və digər yazılı mənbələrə istinad edən tədqiqatçılara bə-lidir ki, ermənilərin Qafqaz və ümumiyyətlə Rusiyanın işğal-ında olan torpaqlara kütləvi axını 1826-1828-ci illərin Rus-İran müharibəsi dövründə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Belə ki, Rus İmperiyası İrəvan, Naxçıvan, Maku, Tebriz xanlıqlarını da zəbt etdikdən sonra bu bölgələrin idarə olunmasın-da bilavəstə erməni nümayən-dələrindən də istifadə etmiş, onların köməyinə arxalanaraq yerli müsəlman xalqlarının ev-əşkilərdən didərgin düşməsin-ə şərait yaratmışdır. Qərbi Azərbaycan torpaqlarından qo-vulan Azərbaycan türklərinin yurdlarında maneesiz yerləşdi-rilən, İran və Türkiyə ərazisin-dən köçən erməni ailələrinə hərtərəfli maddi və mənəvi yar-dım göstərmək bərədə çar I Ni-kolay xüsusi fərman imzalamış-dı. 20 mart 1828-ci il tarixli sərəncamla paytaxtı İrəvan şə-həri olmaqla "Erməni vilayəti" təşkil olunanda vilayətin tərkibi-nə daxil edilmiş İrəvan və Nax-çıvan əyalətləri, həmçinin Or-dubad mahalının ərazilərində məskunlaşdırılmış erməni köç-künlərində dövlət hesabından 25000 civarında gümüş pulla yardım edilmişdir və bu zürm-ələr 20 il müddətinə bütün bu vergilərdən azad olunmuşdu-lar. Əlbəttə, bu lütfükarlıq, er-mənilərə göstərilən müstəsna qayğıyı bu millət heç zaman unutmamışdır. Təsəddüf deyil ki, 1978-ci il martın 10 da Er-mənistan KP Mərkəzi Komitəsi "Şərqi Ermənistanın Rusiya tərkibinə daxil olmasının 150 il-lyinin bayram edilməsi" bərədə qərar imzalamışdır. Qərarda deyil-irdi: "...Voyde v sostav Rosii, ar-menskiy narod vberet v lüve vli-koqo ruskogo naroda iskre-nnoqo i vernoqo druqa, vklöçilsə v istoričeskiy pıroess, pıved-hiy eqo k soüalğnnoyu i näüo-nalğnoyu vrazğneniö."

Revolüüionnə gnerçie i ta-lant ruskogo naroda eqo sa-mootverğnostj, trüdübeliö, duşevnəə hıredostj, ınter-nätsionalizm sniskalı emu bu-kuöü löbövy, qorəçü prızna-